

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arzu Arslan*

Özet

En basit uygulanma şekliyle el örgüsü, bir yumaktan gelen ipliğe parmaklar yardımıyla ilmek biçimin verilmesi, yapılması planlanan ürünün genişlik ölçülerine göre şiş üzerine ilmeklerin sırayla atılması ve diğer şişin her bir ilmeğin içinden geçirilmesi ve bağlanması esasına dayanan tekstil yüzeyi oluşturma yöntemidir. Tek iğneli örme tekniği olan nalbindingle ürün oluşturma zorluğu ve zaman alıcılığı, insanları yeni arayışlara yöneltmiş ve el örgüsünün gelişmesini sağlamıştır. Bu araştırmanın amacı örmenin ve dolayısıyla el örgüsünün dünyaya yayılımındaki yol haritasını belirlemek, el örgüsü için gerekli olan malzemeler ile temel ilmek yapılarını tanıtmak ve Orta Çağ döneminde yaygın bir biçimde uygulanan el örgüsünü üretilen ürünler üzerinden değerlendirmektir. Elde edilen bilgiler, el örgüsünün ilk kez Mısır'da uygulandığını, Mısır'dan İspanya'ya taşındığını ve İspanya üzerinden Avrupa Kıtası'na yayıldığını göstermiştir. Şiş yapımında ilk başlarda ahşaptan, kemikten, çelikten, tüy sapı ile fildişinden yararlanıldığını, ilerleyen dönemlerde ise kazein lifi, plastik ve bambunun kullanıldığını ortaya koymuştur. El örgüsünün temel ilmek yapıları olan düz ve ters ilmek terimlerinin yabancı kaynaklarda farklı kelimelerle karşılık bulduğu tespit edilmiştir. Orta Çağ Dönemi'nde ise Erken Orta Çağ Dönemi'nde iki şiş yerine dört veya daha fazla şişin kullanılmaya başlandığı, Yüksek Orta Çağ Dönemi'nde loncaların kurulduğu ve örgü eldivenlerin kullanılmaya başlandığı ve Geç Orta Çağ Dönemi'nde yoğun şekilde el örgüsüyle eldiven, çorap ve şapka üretildiği ve ikonografik resimlerin de süreçte etkin rol oynadığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Örme, El örgüsü, Orta Çağ Dönemi, Yaratıcı ürünler

DEVELOPMENT OF KNITTING IN THE MIDDLE AGE AND EVALUATION OF HAND-KNITTING ITEMS

Abstract

With its simplest form of application, hand-knitting is the method of creating a textile surface based on forming a yarn coming from a ball into a loop, casting the loops in sequence onto a needle according to the width sizes of the item planned to be made and

* Öğr. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar Teknik Bilimler MYO, Tasarım Bölümü, Moda Tasarımı Programı, ORCID: 0000-0001-9231-934X, arzu.arslan@giresun.edu.tr

inserting another needle through each loop and tying. The fact that it is difficult and time-consuming to create an item by nalbinding, a knitting method with single needle, led people to new quests and ensured development of the hand-knitting. This study aims to determine the roadmap in spread of the knitting, in turn the hand-knitting, to the world, to introduce the materials needed for hand-knitting and the basic loop structures, and to evaluate on the basis of the items produced the hand-knitting that was widely applied in the Middle Age. The information obtained showed that hand-knitting was first applied in Egypt, conveyed from Egypt to Spain, and spread to Continental Europe through Spain. In regard to making of the needles, it revealed that wood, bones, steel, feather shaft and ivory were utilized initially, and casein fiber, plastic and bamboo were used in the following periods. It was found out that the terms 'straight loop' and 'reverse loop' are expressed by different words in foreign sources. It was determined that, over the Middle Age, four or more needles were started to be used instead of two needles in the Early Middle Age, that guilds were established and knitted gloves were started to be used in the High Middle Age, and that gloves, socks and hats were produced intensively through hand-knitting and the iconographic paintings also played an effective role in the process in the Late Middle Age.

Keywords: Knitting, Hand-knitting, Middle Age, Creative items

Giriş

Yiyecek, barınma ve giyim insanların yaşamlarını sürdürmelerindeki en temel ihtiyaçlar olarak kabul edilmektedir. Giyimin en eski belki de en işlevsel amacı insan vücudunu doğanın zorlu şartlarından korunmak için örtünme ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç insanların buldukları coğrafyanın kendilerine sundukları, aynı zamanda iklim koşullarına uyum sağlayacak ve korunma ihtiyaçlarını giderecek çeşitli tekstil yüzey oluşturma tekniklerinin keşfedilmesine ya da var olan tekniklerin farklı malzemelerle yenilikçi ve daha kullanışlı ürünlerin üretilmesine yönelmiştir. Bu aşamada hem giysilerin hem de yaşam alanlarının daha konforlu ve çekici hale getirilmesinde tekstiller önemli rol oynamıştır. Ray (2011:1) "insanoğlunun doğadan korunmak ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ağaçların yapraklarından ya da kabuklarından, vücutlarını değişen hava koşullarından korumak için hayvan postlarından ve cinsel organlarını büyü gibi etkilerden korumak [amacıyla] daha iyi bir malzeme bulma [çabasının] tekstil kumaşı ya da giysi üretim teknolojilerinin keşfedilmesinin yolunu açtığını" belirtmektedir. Aynı çalışmasında Ray, dünya genelinde yapılan kazılarda gün yüzüne çıkartılan belgelerden "tekstil kumaş (giysi) üretme teknolojisinin icadının yaklaşık 7000 yıl önce meydana geldiğinin doğrulandığını" da söylemektedir.

Wilson, *tekstil* kelimesinin dokumak anlamına gelen Latince *texere* kelimesinden geldiğini belirtmektedir. Yazara göre orijinal anlamı yalnızca dokuma kumaşlar için kullanılmış olsa da günümüzde tekstil terimi; liflerden, filamentlerden veya ipliklerden imal edilen herhangi bir ürünü kapsadığı da ifade edilmiştir (2011:4). Tekstil yüzeyleri ipliklerin birlikte dokunması, örülmesi, düğümlenmesi ve bükülmesi gibi çeşitli işlemlerle ve liflerin birbirlerine bağlanması

teknikleriyle oluşturulmaktadır. Bu teknikler yardımıyla oluşturulan tekstil yüzeyini Ray (2011:1) “özellikle giysilerde ayrıca farklı uygulamalar için de kullanılan, makul mukavemet, uzama, esneklik vb. özelliklere sahip tekstil malzemelerinden (lif veya iplik ile bunların kombinasyonu) yapılmış, iki boyutlu (2D) düzlem benzeri bir yapı (dokuma, örme, dokunmamış, örgüye benzeyen vb.) olarak” açıklamaktadır.

Dokuma tekniğine göre daha yeni bir teknik olan örme günümüzde en az dokuma kumaşlar kadar talep gören, yaygın üretim ve kullanım alanlarına sahip tekstil yüzeyi oluşturma tekniklerinden biridir. Gürcüm ve Arslan (2021:1574) örmeyi “belirli uzunluktaki ipliğe iğne, tığ, şiş gibi yardımcı elemanlar kullanılarak ilmek formunun verilmesiyle elde edilen tekstil yüzeyi” olarak tanımlamaktadır. Örme kelimesi “özel anlamıyla, MS 1530 yılında İngiltere Kralı VIII. Henry’nin kızı tarafından yayımlanan eski bir dilbilgisi kaynağında bahsedilmiş, “örmek” (to knitt) fiili olarak verilmiştir” (Chamberlain ve Quilter,1919:1). Yazarlar aynı çalışmalarında örme kelimesinin “Saksonya dilinde, ipliklerden *elle kumaş yapımı anlamına gelen "cnyttan"* kelimesinden türetildiğini” ve “MS 1492 yılında bazı tarihçilerin de bu kelimedenden bahsettiğini” ifade etmişlerdir. Ayrıca Spencer da örme teriminin 16.yüzyılın ortalarına doğru kaynaklarda görüldüğünü (2001: 7) belirterek Chamberlain ve Quilter’ı desteklemektedir.

Örme kumaşlar ilmek oluşturma elemanları kullanılarak elde veya çeşitli tür ve özelliklere sahip örme makinelerinde üretilebilmektedir. Elde üretilen ilk örme yüzeyler iğne ve iplik kullanılarak çeşitli düğümleme teknikleriyle oluşturulmuştur. Rutt (1987:8) örme ile ilişkilendirilen bu teknikleri “ağ/file örücülüğü, nalbinding, sprang, tığ işi, çözgülü örme ve tablet dokuma” şeklinde sınıflandırmaktadır. Rutt’un belirtmiş olduğu bu teknikler arasında nalbindingin, ilmek oluşturma yöntemi açısından örmeyle daha çok ilişkilendirildiği çeşitli kaynaklarda görülmektedir. Gürcüm ve Arslan da nalbindingin bilinen en eski örme tekniği olarak kabul edildiğini (2021:1574) belirtmişlerdir. Bu tekniğin görünümü, kullanılan malzemeler ile yüzey oluşturma prensibini Gibson-Roberts ve Robson şu şekilde açıklamaktadır:

Günümüzde *nalbindingin* Doğu formu olarak adlandırılabilir olan iç içe geçme tekniği [interlooping¹] kanaviçe örgüye benzemekte, çalışma ipi ve tek gözlü iğne ile oluşturulmaktadır. Çalışma [ürünü] ilerledikçe ve daha fazla ipliğe ihtiyaç duyuldukça gevşek bükümlü ipliklerden oluşan kısa parçalar sırayla birleştirilmektedir. Bu eklenmiş iplik, örgüden çok daha eski olan ve bu teknikle çalışılan parçaları tespit etmenin bir anahtarıdır- ancak yüksek vasıflı işçilerin ek yerleri neredeyse görünmezdir (2004:23).

---

¹ Tek ve sürekli bir elemana ait [ipliğin] ilmeklerin, aynı eleman tarafından oluşturulmuş diğer ilmeklerin içinden çekilerek oluşturulduğu kumaş yapısıdır. Örgü ve tığ işi iki ana iç içe geçme türüdür (Url 2).

Nalbindingle yüzey oluşturmanın oldukça zaman alması, tekniğin temelilmek oluşturma elemanı olan iğnenin Şişle, belirli uzunluktaki ipliğin ise ile veya yumak iplikle yer deĐiŐtirerek el örgüsüne evrildiği düşünölmektedir. Bu evrimi etkileyen unsurlar olarak insanların topluluklar halinde yaŐamaya baŐlamaları, özelde kendi bildikleri teknikleri birbirleriyle paylaŐmalarına bağlanabilir. Özellikle yün lifinin eğrilip ipliğe dönüŐtürölmesi ile el örgüsünün gelişimine büyük katkı sağladığı düşünölebilir. Francis ve Sparkes (2011:55) da el örgüsünün koyunların erken evcilleŐtirilmeye başlandığı ve dolayısıyla yün ipliğinin eğrilerek iplik haline getirildiği yerlerin, “İran (Şimdi Irak, İran ve Afganistan) ya da Kutsal Topraklar (İsrail, Ürdün, Suriye ve Lübnan) veya Atlas Dağları” ile iliŐkilendirebileceĐini belirtmektedirler.

Örmeciliğin en kolay uygulama tekniklerinden biri olan el örgüsü, en az iki Şiş ve bir ile iplik kullanılarak oluşturulan bir tekstil yüzeyidir. El örgüsü pek çok farklı ilmek uygulamalarıyla sonsuz çeŐitlilikte desen üretiminin gerçekleştirilmesine açık bir tekniktir. Yapılan kaynak taramalarında el örgüsünün başlangıcı olduğu düşünölen coğrafyadan Avrupa’ya ve Güney Amerika’ya geçiŐi ile el örgüsünde kullanılan temel ilmek yapılarının ölkelerin dilbilgisi kurallarına göre farklı terimlerde karŐılıklı bulunduğu görölmektedir. Bunun nedenleri olarak örmenin tarihsel sürecinin çoğunlukla örgü tezgâhının icadından itibaren ele alınması, araŐtırmaların çoğunlukla uygulanan teknikler özelinde yapılması ve ölkelerin el örgüsü tekniğini öğrenme ve uygulama süreçlerindeki farklılıklar sayılabilir. Bu alıŐma örmenin ve dolayısıyla el örgüsünün dünyaya yayılımındaki yol haritasını belirlemek, el örgüsü için gerekli olan malzemeler hakkında bilgi vererek temel ilmek yapılarını tanıtmaktır. Bu amacın yanı sıra el örgüsü tekniğinin gelişimi ve yayılımı Orta ağ Dönemi’nde etkili bir yayılım gösterdiğinden, bu dönemde üretilen yaratıcı el örgüsü ürünler hakkında bilgi vermek üzere derleme olarak tasarlanmıştır.

Örmenin Avrupa ve Güney Amerika’ya Yayılışı

Örmenin nasıl keŐfedildiĐi ve ilk olarak kimler tarafından uygulandığı ile ilgili belirsizlikler halen mevcuttur. Chamberlain ve Quilter, örmenin kökenlerinin bilinmediğini, klasik bulguların söz konusu olduğunu ancak arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkartılan buluntulara yapılan göndermelerin de örmeden yapıldığını kesin bir dille ifade etmenin mümkün olmadığını (1919:1) belirtmektedirler. Başka bir kaynak (Url 1) da kökeni belli olmasa da örmenin en azından “yüzyıllar boyunca dünyanın birçok farklı yerinde uygulandığını” söylemektedir. Bu noktada örmenin kökenine yönelik Chamberlain ve Quilter “(...) eski yazarlar muhtemelen örmeyi bir dokuma türü olarak görmüŐlerdir” (1919:1) diyerek belirsizliğin nedenine açıklık getirmektedirler.

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Saygın bir zanaat olan örme, eğirme ve dokumaya göre gençtir. Aslında çoğu tekstil tarihçisi artık örmenin tüm temel tekstil tekniklerinin en gençleri arasında olduğuna inanmaktadır” (Gibson-Roberts ve Robson, 2004:22). Ancak Rutt bu kabule şu ifadesiyle karşı çıkmaktadır: “Tarihlendirilebilen en eski örgü parçaları dahi [zaman ve yer açısından] tam anlamıyla ilişkilendirilememektedir” (1987:23). Yine Rutt aynı çalışmasında pek çok kişinin tüm örgülerin “tek bir zamanda ve tek bir yerde keşfedilerek geldiğini varsaydıklarını” belirtse de “bu varsayım doğrulanamaz ve olanaksızdır” diyerek karşı çıkmaktadır. Gibson-Roberts ve Robson (2004:22) ise bu belirsizliği teknik açıdan değerlendirmektedirler:

Örmenin ne zaman başladığına karar vermekte güçlük çekilmesinin nedeni eski kumaşları oluşturmak için hangi yöntemlerin kullanıldığını belirlemedeki zorluktur. Düğümsüz ağ, sprang ve bazı nakış türleri uzmanların bile kafasını karıştıracak kadar örme gibi görünmektedir.

Gibson-Roberts ve Robson, pek çok insan örmenin Mısır'a zanaat yapmak için taşınan Arap göçebeleri arasında ortaya çıktığına inanıldığını söylemektedirler (2004:23). Rutt'da “gerçek el örgüsünün MS 7.yüzyılda Orta Çağ Mısır'ında” (1987) ortaya çıktığına inanıldığını belirterek Gibson-Roberts ve Robson'u desteklemektedir. Hatta Gibson-Roberts ve Robson'a göre “zanaatın kökenlerinin İslam sanatında olduğuna yönelik şüphe” dahi yoktur (2004:23).

Arap göçebeleri tarafından ilk kez Mısır'a getirildiği düşünülen örme zanaatının *Kuzey Afrika'dan İspanya'ya yayılımına* yönelik farklı bakış açıları söz konusudur. Au'ya göre “Arapların Güney bölgeleri fethetmeye devam etmesiyle” (2011:37), Gibson-Roberts ve Robson, ortaya koydukları teorileri sorgulansa da “İslam ile birlikte” (2004:23) geldiğini, Atay da “ticaret gemileri aracılığıyla Arap tacirler tarafından” (1997:35) getirildiğini düşünmektedirler.

Örmenin *İspanya üzerinden Avrupa'ya yayılışı* üzerine de yine farklı bakış açıları söz konusudur. Gibson-Roberts ve Robson, örmenin İspanya'dan büyük olasılıkla Roma Katolik Kilisesi'nin himayesinde Avrupa'nın geri kalanına taşındığını belirtmektedirler. Yazarlara göre “rahibeler enfes ayin parçaları” yaratmışlar böylece zanaatın bilgisi muhtemelen manastırlar aracılığıyla halka yayılmıştır” (2004:23). Gibson-Roberts ve Robson'un aksine Atay, örmenin ticaret yoluyla İspanya üzerinden “İtalya, İngiltere, İskoçya, Avrupa'ya geçtiğini” (1997:35) söylemektedir. Turnau, el örgüsünün “ticaret yolları ve dini göçlerle” kuzey boyunca Avrupa'ya yayıldığını belirterek Gibson-Roberts ve Robson ile Atay'ı desteklemektedir (1991; akt. Lambert, 2002:6). Badger ise diğer yazarların aksine farklı bir bilgi sunmakta ve örmenin Doğu'dan Avrupa'ya geçişine şöyle açıklık getirmektedir (2005:11):

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

(...) örgünün Orta Doğu'da Moors² [İmparatorluğu] tarafından *İspanya üzerinden Avrupa Kıtası'na* taşınmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu teori kesin olmasa da günümüzde örmenin Orta Doğu'dan Avrupa'ya yayılması için en olası teori gibi görünmektedir (Görsel 1 ve Görsel 2).

Görsel 1 (solda). Endülüs Emevi Devleti ve çevresindeki Krallıklar (Url 15)

Görsel 2 (sağda). Endülüs Emevi Devleti (Url 16)

Gibson-Roberts ve Robson, örmenin *Güney Amerika Kıtası'na geçişini*, İspanyol ve Portekizli denizcilere bağlamaktadırlar. Yazarlara göre “Avrupa’da tanıtılmasından çok daha öncesinde olası tekstil parçalarında ortaya çıkan kanıtlarla birlikte, ilmek yapma tekniğinin (interlooping) yerini alan [örgü tekniğini] kendi kültürlerindeki zanaata uyarlayan Güney Amerika’daki yerli halklara” (2004:23) denizciler kendi örgü becerilerini götürmüşlerdir.

Badger, İskandinavya’nın kuzeyinde ve Norveç’te “8. ve 10. yüzyıla ait Viking mezarları arasında, dokuma ve örgünün bir karışımını gösteren ve "sprang" olarak bilinen kumaş parçaları bulunduğunu” (2005:10) belirtmektedir. Badger’ın verdiği bilgi doğrultusunda örme tekniğinin İskandinav ülkelerine Vikingler aracılığıyla ulaştığı sonucuna varılabilir.

El Örgüsü (Şiş Örücülüğü)

Örme tekniği ile bir tekstil yüzeyi oluşturmanın en basit, hızlı ve kolay yolu el örgüsüdür. Ray, örmenin başlangıcından itibaren el örgüsü teknolojisinin günümüze kadar mevcut olduğunu ve örmeyle birlikte gelecekte de yolculuğuna devam edeceğini ifade etmektedir (2011:3). Phillips de bu yolculukta ilk örgücülerin çok yönlülüğünü gözler önüne seren ve meraklılarını şaşırtan en gizemli parçaların dünyanın dört bir yanındaki müzelerde sergilendiğine (2013:14) dikkat çekmektedir.

Örme “neredeyse kesintisiz bir biçimde bükülmüş ipliğin tek veya her iki uçlu, iki ya da daha fazla iğne takımı [ya da şiş] üzerinde, birbirleriyle döngülenen

² 711 yılında Tarık İbn Ziyad liderliğindeki Moorslar, Afrika’dan İspanya’ya Cebelitarık Kanalı’ndan geçip, 800 yıl boyunca İspanya ve bölgesini yönetmiş imparatorluktur (Url 4).

ilmek sıraları oluşturmaktır” (Gibson-Roberts ve Robson, 2004:23). *Gerçek el örgüsü* ise “iki (veya daha fazla) çubuk kullanılarak devamlı bir [iplik] çilesinin iğne (şiş) üzerindeki ve altındaki iplik halkasını, örülmüş kumaşın içinden ve üzerinden tekrarlanmasıdır” (Rutt (1987; akt. Lambert, 2002:5). Bu noktada bir tekstil ürününün örme tekniğiyle yapılıp yapılmadığını tespit etmenin yolu ilmeğin çalışma yönüne bağlıdır. Gibson-Roberts ve Robson’a göre el örgüsünde şiş üzerine atılan ilk ilmekler çalışmada yukarıya doğru ilerlemekte, şişten çıkartıldıklarında ise ilmekler aşağı yönde merdivenlenmektedir (2004:23).

El Örgüsünde Gerekli Olan Malzemeler

Örmenin el ile yapıldığı dönemlerde kullanılan araç ve gereçler oldukça basittir (Url 1). El örgüsü tekniğinde ilmek oluşturulabilmesi için en az iki veya daha fazla şiş, belirli uzunlukta ya da yumak şeklinde iplik gerekmektedir. Bu noktada örgüde kullanılan temel araçların basit, pahalı olmayan ve elde edilmesi kolay malzemeler olduğu söylenebilir. Chamberlain ve Quilter el örgüsünün “erken dönemlerde (MS 1492) örgü, ahşap veya kemikten yapılmış iki veya daha fazla çubuk yardımıyla gerçekleştirildiğini ifade etmektedir (1919:1). Rutt da erken döneme ait şişlerin çoğunlukla kör uçlu olduğunu ve “birçok köyde demircilerin çelik telleri uzunlamasına kestiği, tavladığı ve uçlarını pürüzsüz hale getirdiği” ve bu kör uçlu şiş örneklerinin Hawes gibi bazı müzelerde var olduğuna değinmektedir (Görsel 3, Görsel 4 ve Görsel 5). Aynı çalışmasında Rutt, ilerleyen yüzyıllarda örgü şişlerinin çoğunlukla metalden yapıldığını, Avrupa [ülkelerinde] çelikten, Kuzey Afrika ve bazı Levant Ülkeleri’nde pirinçten yapıldığını belirtmektedir. Hatta İspanyolların “Toledo çeliğinin erken dönem İspanyol şişlerinin malzemesi” olduğuna inandıklarını, “İngiliz şişlerinin ise 18. yüzyılın sonuna kadar genelde çelikten olduğuna” (1987:16) yönelik şüphe olmadığını yazmaktadır.

Görsel 3 (solda). Dales'e özgü kazkanadı stili örgü çubuğu (Url 14)

Görsel 4 (ortada). Hawes'te Dales Kırsal Müzesi'nde bulunan örgü çubuğu koleksiyonu (Url 14)

³ “Levant” etimolojik olarak “doğu” anlamına gelmekte olup, İngilizlerin “orta doğu” sözcüğünü türetmesine benzer bir yaklaşımla, “Akdeniz’in doğusunu” betimlemek amacıyla kullanılmıştır. Batıda Akdeniz, doğuda ise Mezopotamya ile sınırlandırılan Levant bölgesi, günümüz ülkelerinden Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Filistin ve Mısır’ı kapsamaktadır (Ediger, Devlen, Balkan, Bingöl ve Mcdonald, 2012: 74).

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Görsel 5 (sağda). Hawes'deki Dales Kırsal Müzesi, örgü çubukları sergisinden bir fotoğraf (Url 14)

19. yüzyıla gelindiğinde “elle oyularak yapılmış odundan çubuklar, kemik, tüy sapı ile fildişi ya da metal teller ve ince çelikten yapılmış örgü iğneler⁴” yaygındır (Url 1). Ancak bu yüzyılda Rutt, örgü şişlerinin “şimşir bitkisinden, fildişi ve balina kemiğinden” de yapılabileceğinin fark edildiğine (1987:16) dikkat çekmektedir. Phillips de düz örgü şişlerinin “ahşap, kemik, gümüş, kaplumbağa kabuğu, plastik, metal vb. hemen hemen her malzemedan” (2013:31) yapılabildiğini belirterek diğer yazarları desteklemektedir.

20. yüzyıla gelindiğinde Rutt, şişlerin çeşitli plastiklerden, özellikle de kazein [lifinden] üretilmeye başlandığını yazmaktadır. Rutt’a göre plastikten şiş yapma süreci mümkün olana kadar büyük numaralardaki şişler ahşaptan yapılmış, 1983'ten itibaren bambu şişleri Japonya'dan ithal edilmiş, günümüzde de 5 mm ve üzeri iğneler plastikten yapılmıştır (1987:16). El örgüsünde temel araç olan şişlerle ilgili Rutt’un yanı sıra Phillips de şu bilgileri vermektedir:

Çift uçlu şişler ve yuvarlak olanları plastik veya metalden yapıldığı gibi yuvarlak olanlar her iki malzemenin kombinasyonundan da olabilmektedir. Plastik ve metal şişler en sık kullanılanlardır ancak birinin diğerine tercihi, çoğu durumda kişisel tercihtir. İğnelerin yapıldığı malzemeler ne olursa olsun, uçları düzgün ve iyi konik olmalıdır. Kör uçlu iğnelerin yaratıcı örgücünün çalışma sepetinde yeri yoktur. İyi şiş uçlarına olan gereksinim esneme faktörü olmayan keten, kilim yünü, ipek, sentetik ve diğer malzemelerle örgü örmeye başlandığında ortaya çıkmaktadır (2013:31).

Günümüzde de şişler *ahşap, metal veya plastikten* yapılmaktadır. *Ahşap şişler* diğer şişlere göre biraz daha maliyetli olsa da pürüzsüz ve rahat çalışma kolaylığı sağlamaktadır. Ahşap şişler arasında yer alan bambu şişler hem uygun fiyatlı olması hem de el örgüsüne yeni başlayanlar için ilmekleri kaydırmamasından dolayı tavsiye edilmektedir. *Metal (çelik) örgü şişleri*, diğer şişlere göre daha dayanıklı olup genellikle daha deneyimli örgücülere daha hızlı örgü imkânı sağladığı için tercih edilmektedir. *Plastik şişler*, diğer şişlere kıyasla daha ekonomik olup büyük ebatlı el örgüsü ürünler yapılırken tercih edilmektedir (Url 21). Bu şişlerin yanında günümüzde yaygın şekilde tercih edilen diğer şiş ise *misinalı şişler*dir. Uzunlukları 100 cm’ye kadar çıkabilen bu şişlerin arasında misina ipi bulunmaktadır. Özellikle uzun sürecek bir örgü çalışmalarında kullanılmakta olup çorap, şapka, dikişsiz kazak gibi farklı modelleri bu şiş türü ile rahatlıkla örülebilmektedir (Url 22).

---

⁴ Yapılan uluslararası kaynak taramalarında “el örgüsü şişi” terimi “needle (iğne)” terimi ile nitelendirilmiştir. Kelimenin sözlük taraması yapıldığında “needle” teriminin Türkçe karşılığı yaygın kullanımında “iğne” olarak belirtilmiştir. Ancak ülkemizde el örgüsünde “iğne” terimi yerine “şiş” terimi kullanıldığından, uluslararası kaynaklardan yapılan doğrudan ya da dolaylı aktarımlarda kelime “şiş” olarak çevrilmiş ve metin içinde bu şekilde kullanılmıştır.

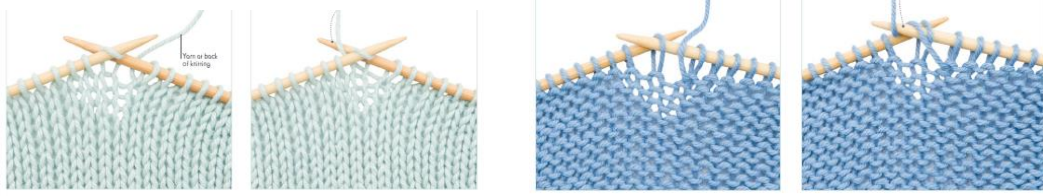
El Örgüsünde Temel İlmek Yapıları

Örmenin temel aracı olan iki şiş “ara döngülerin yanı sıra ilmek yapmak için de kullanılmaktadır” (Ray, 2011:3). Günümüzde el örgüsü, iki şiş yardımıyla ilmek sırası halinde işlenen, örülen parçanın ise her sırasında önden arkaya çevrilerek ilerlediği *düz örgü* ile daha çok ilişkilidir (Url 1). Ülkemizde *düz ilmek* olarak bilinen bu tekniğin uluslararası kaynaklarda *düz* (veya *yüz*, *ön*) tarafının *örgü ilmek veya düz ilmek* (*knit stitch /plain stitch*) terimleriyle karşılık bulduğu, arka tarafının ise *ters ilmek* (*purl stitch*) terimi ile karşılık bulduğu görülmüştür. Yine uluslararası kaynaklarda tekniğin düz tarafındaki ilmeğin *birinci temel ilmek* (*the first basic stitch*), arka yüzünün ise *ikinci temel ilmek* (*the second basic stitch*) terimleriyle ifade edildiği belirlenmiştir. İlmek sıralarının oluşturulmasında ilmeklerin birbirlerine bağlanma yönünü esas alan Rutt *düz* (*knit / plain*) *ilmek* ile *ters* (*purl*) *ilmek* yapısını şöyle tanımlamaktadır:

İlmek sıraları için birlikte ilmek (döngü) oluşturmada iki taraf vardır: ilmeklerin kavıştığı, 'ters' olarak adlandırılan taraf, diğeri ise 'düz' olarak adlandırılan taraftır. Kesin ifade etmek gerekirse bunlar farklı ilmekler değildir ancak temelde birlikte ilmek oluşturmanın veya 'ilmeğin' düz ve ters taraflarıdır. [Giyside] hangi tarafın yüz veya 'düz taraf' olacağı örgücü veya kullanıcının keyfi kararına kalmaktadır. 'Düz' taraf pürüzsüz olduğundan ilmek çubuklarını birbirine yakın balıksırtı olarak gösterdiğinden (veya uçları açık olan Vs sütunları) yüz tarafı olarak kabul edilmeye başlanmış ve en sık bu şekilde kullanılmıştır (1987:12).

Rutt'un tanımına göre yapılan çeşitli kaynak taramalarında “örgü ve ters ilmek” yapılarının el örgüsünün temelini oluşturan iki ilmek yapısı olduğu anlaşılmaktadır. *Ramke ve Sandovici tarafından* (2003) yılında tercüme edilen “Knitting School A Complete Course” adlı kitapta “knitting and purling” başlığı altında “örgü ilmek ve ters ilmek” yapıları örgüdeki temel ilmekler olarak belirtilmiştir. *Badger* (2005:38) ve *Hope* (2003:13) “Basic Stitch” başlığı altında örgüdeki temel iki ilmeği “örgü (knit) ve ters (purl)” olarak ifade etmektedirler. *Turner* (2011) yılında yayımladığı “Knitting Stitches Visual Encyclopedia” adlı kitabında “Knit and Purl Patterns” bölüm başlığı altında iki temel ilmek türü (Knit and Purl Patterns) kullanarak yapılabilecek desenleri tanımlamışlardır. *Haffeden ve Patmore* (2019) yılında yazdıkları “The Knitting Book” adlı kitaplarında “örgü ilmek yapısını birinci temel ilmek”, “ters ilmek yapısını ise ikinci temel ilmek” şeklinde belirtmişlerdir. Düz ve ters ilmeklerin teknik görüntüleri aşağıda verilmektedir (Görsel 6 ve Görsel 7).

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

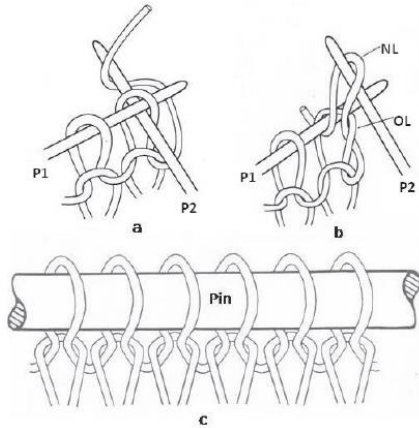
Görsel 6 (solda). Birinci temel ilmek - Örgü (Knit) ilmek (Haffeden ve Patmore, 2019:118)

Görsel 7 (sağda). İkinci temel ilmek - Ters (Purl) ilmek (Haffeden ve Patmore, 2019:118)

Rutt, örgü ilmek ve ters ilmek ile oluşturulan ve ülkemizde de *düz ilmek* olarak bilinen bu ilmek yapılarının “Britanya Adaları’nda ‘çorap dikişi’ olarak ifade edildiğine vurgu yapmaktadır. Yazara göre bu kelime ‘jarse kumaş’ (stockinet) olarak bilinen ve muhtemelen ‘çorap ağı’ [kelimesinden] türetilmiş, hatta Amerika’da bu kelimeye 'stockinette' denilmiştir (1987:12).

El örgüsünde (Görsel 6) düz örgü yapmak için oluşturulan *örgü ilmeğinin* arka yüzünde doğal olarak *ters ilmek* (Görsel 7) oluşmaktadır. Bu noktada düz örgüyle yüzey elde edilmek istendiğinde, karışıklığı önlemenin en basit yolu örgünün düz tarafının örgücüye bakmasıdır. Eğer kumaş, çorap üretiminde olduğu gibi, yuvarlak olarak üretilecekse “kumaşın aynı yüzü çalışma boyunca örgücüye dönük” olmalıdır (Rutt, 1987:12).

Düz örgü yapımında ilmek sıraları örgünün döndürülmesiyle, yani şişlerin el değiştirmesiyle oluşturulmaktadır. *Örgü ilmek* oluşturulurken şiş önceden oluşturulan ilmeğin içinden ön tarafa geçirilmekte, yeni ilmek oluşturulduktan sonra eski ilmek şiş üzerinden düşürülmektedir. Bu aşamada (Görsel 8) “örgücünün sol eli tarafından kavranan 'P1' şişi, daha önce oluşturulmuş ilmeği korumakta ve örgücünün sağ eli tarafından kavranan 'P2' şişi bir sonraki ilmeği oluşturmak üzeredir” (Ray, 2011:3). Elde edilen örme kumaşta her bir ilmek, iplik ve şiş yardımıyla kendi içinde ilmek döngüsü yaparak ilmek sıralarının ve sütunlarının ana yapısını oluşturmaktadır.

Görsel 8. Şiş kullanılarak el örgüsü prensibi (Ray, 2011:4)

Örgü ilmek sırası tamamlandıktan sonra şişler el değiştirmekte ve döngü devam etmektedir. Sonraki sırasının örülebilmesi için “örme kumaş döndürülecek ve bir sonraki ilmeklerin sırası kumaşın karşı tarafında birbirine geçecektir” (Spencer, 2001:8), yani örgünün ters tarafı örgücüye doğru dönmüş olacaktır. Bu aşamada şiş ilmeğe arka taraftan geçirilerek yeni ilmek oluşturulmakta ve sonrasında eski ilmek şiş üzerinden düşürülmektedir. Oluşturulan düz örgü yüzeyin görselini Rutt şöyle analiz etmektedir:

İlmeğin kavıştığı ters kenarlardaki gerilim nedeniyle elde edilen kumaş düz durmamakta, tersinde yanlarda, düzünde meridyen olarak (üst ve altta) içbükey olarak kıvrılmaktadır. Tüp şeklindeki örgü, örgü başlangıç (*cast-on*) kenarında ve bitiş kenarında (*cast-off*) sadece düz tarafta iç bükey olarak kıvrılmaktadır, çünkü [tüp kumaşın] yanları ya da kenarları yoktur (1987:12).

El örgüsünün prensibi çok basit olmasına rağmen sivri uçlu şişlerin ucundaki ilmeklerin kaymasını önlemek (Ray, 2011:3), ilmek kaçıklarına neden olmamak (Spencer, 2001:8) ve örme kumaşın yapısı “tamamen örgücünün becerisine ve sanatsal zekâsına” bağlıdır (Ray, 2011:3). Düz örgünün günümüzde kısmen de olsa hâkim olmasının nedeni desenlerin ve yapı çizimlerinin temsil edilmesinin oldukça kolay olmasından kaynaklanmaktadır (Url 1).

Orta Çağ Dönemi (MS 375-1453)

Erken Orta Çağ Dönemi'nde El Örgüsü (MS 5. yüzyıl- 10. yüzyıl)

Orta Çağ, tarihçiler tarafından MS 500'den 1500 yılına kadar uzanan dönemi ifade etmektedir (Url 3). Musul'a göre Orta Çağ, Eskiçağ ile Yeniçağ arasında kalan dönemdir. Yazara göre 395 yılında Roma'nın doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasıyla başlamış, 1453 yılında İstanbul'un fethiyle sona ermiştir (2020:140). Ancak başka bir kaynak Orta Çağ Dönemi'nin bazı tarihçilere göre 1492 yılında Amerika kıtasının keşfedilmesiyle son bulduğunu belirttiğini ifade etmektedir (Url 3). Kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Orta Çağ Dönemi; Erken Orta Çağ, Yüksek Orta Çağ ve Geç Orta Çağ olarak üç döneme ayrılmış (Url 19), dönemler itibariyle el örgüsünün gelişimi üretilen ürünler üzerinden ortaya konmuştur.

Gibson-Roberts ve Robson, Orta Çağ'da örme giysilerin çok değerli hale geldiğini belirterek örmenin nerede ve ne zaman başladığına bakılmaksızın Avrupa Kıtası'nda nispeten daha hızlı bir şekilde yayıldığına dikkat çekmektedir (2004:24). Örmenin Avrupa Kıtası'nda hızlı yayılmasında İspanyol denizcilerin, Moors İmparatorluğu'nun İspanya'daki uzun soluklu hâkimiyetinin, İngiltere'de yün ipliğiyle çorap üretiminin yapılmasının, ilk örgü çerçevesinin bu ülkede icat edilmesinin ve örgü çerçevesinin icadıyla birlikte hızlı gelişen örme endüstrisinin etkili olduğu söylenebilir. Bunların yanında bu tekniği bir zanaat olarak

değerlendiren erkeklerin kurdukları loncaların da bu sürece katkı sağlayarak hızlandırdığı düşünülmektedir.

Orta Çağ döneminde el örgüsü, Turnau'nun da belirttiği gibi, teknik devrim geçirmiş ve iki yerine dört ya da beş iğne kullanılmaya başlanmıştır. Yazar, bu teknik devrimi *litürjik*⁵ *eldivenler* üzerinden örneklendirmiş ve eldivenlerin “daha karmaşık ürünlerin şekillendirilmesini kolaylaştıran bu tekniğin bilgisini gösterdiğini” ifade etmiştir (Turnau, 1991:20). Dört veya daha fazla iğnenin kullanılması aynı zamanda yuvarlak örmenin de temelini oluşturmuş, “kesintisiz ve dikişsiz bir tüp (örme) oluşturmak için dört veya beş iğnenin” kullanılması özellikle şapkaların, çorapların ve eldivenlerin üretimlerinde tercih edilmiştir (Url 1).

Turnau, ayin eldivenlerinin *Erken Orta Çağ'a* ait örme ürünler arasında en sık rastlanılan parçalardan biri olduğunu ifade ederek, piskoposların ve rahiplerin 6. veya 7. yüzyılın sonlarından itibaren litürjik eldivenler kullandığını belirtmektedir (1991:16). Rutt ise bazı piskoposların “7.yüzyılın başlarında rütbe veya haysiyet nişanı olarak eldiven giymeye” başladıklarını ve hatta “bazı [piskoposların] 9. yüzyılın ortalarında eldiven giydiklerine dair şüphenin olmadığını” (1987:56) vurgulamaktadır. Turnau'da “zaten 800 yılında kilise envanterlerinden birinde 16 çift eldiven listelenmiştir” (1991:16) diyerek Rutt'un verisini desteklemektedir.

Cooke ve Tavman-Yılmaz, dünyanın farklı yerlerindeki müzelerin birçok örme ürünlere ev sahipliği yaptığını belirtmişlerdir. Yazarlar aynı çalışmalarında en eski örme ürünlerin 11.yüzyıl, 12.yüzyıl ve 13.yüzyıla tarihlendirildiklerini ifade etmiş olsalar da bu dönemlere ait ürünlerin dahi sınırlı ve nadir olduklarını vurgulamışlardır (1999:199). Bu bilgiden anlaşılmaktadır ki Orta Çağ'ın erken döneminde el örgüsü tekniğiyle ürünler üretilmişse de bu ürünlerin korunamadığı veya saklanamadığı dolayısıyla da günümüze ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun nedenleri ise üretilen ürünlerin kökenlerinin belirsizliğine ve üretim yöntemlerinin kayıt dışı olmasına bağlanabilir.

Yüksek Orta Çağ Dönemi'nde Örme (MS 11.yüzyıl- 13. yüzyıl)

Bu dönemde *el örgüsü eldivenlerin* daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Ray, 11. yüzyılda “kilise ibadet ayinlerinde örgü eldivenlerin” (2011:3) kullanıldığını yazmaktadır. Rutt da 12.yüzyılda çoğu piskoposun litürjik eldivenleri benimsediğini ve o zamandan itibaren hizmet kitaplarında eldivenlerden giderek daha fazla söz edildiğini yazmaktadır (1987:56). Francis ve Sparkes da Rutt ve Ray'i destekler nitelikte el örgüsünün *ilk olarak manastırlarda uygulandığını* söyleyerek şu açıklamayı yapmaktadırlar:

---

⁵ Litürji; özellikle Hristiyanlıkta, halka açık dinî ibadetlerin (ayinlerin) nasıl yapılacağını belirleyen formlar (metot ve prosedürler) bütünü olup bu formlara uygun olarak düzenlenmiş ayinlere de litürji denilmektedir (Url 20).

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

El örgüsü bir köylü faaliyetiydi ve bu nedenle belgelenemezdi. *İlk yazılı referanslar* 12. yüzyıl Batı Avrupa'daki manastırların dokümanlarında görülmektedir. [Manastır dokümanları] örme taytlar ve eldivenler gibi çok temel ev eşyalarına atıfta bulunmaktadır ve bu nedenle bu tür basit giysiler keşişlerin uygulamayı kaydetme ihtiyacı hissetmeden önce, uzunca bir süre genel kullanımda oldukları sonucuna varılmasını mantıklı kılmaktadır (2011:55).

Au'ya göre el örgüsü 12. yüzyılda "Kuzey İspanya ve Güney Fransa'ya" (2011:37) yayılmıştır. Turnau, 13.yüzyılda lonca faaliyetinden bahsetmekte ve Parisli örgücüler loncasıyla ilgili ilk bilgilerin 1268 yılına kadar uzandığını söylemektedir. Turnau'ya göre daha sonraki lonca tüzük onayları 1366, 1380 ve 1467 tarihlerini taşımaktadır ve bu örgücüler yalnızca Paris'te çalışmamıştır (1991:20). Høxbro (2019) da Paris'te ilk lonca kurulduktan sonra "İspanya, İtalya ve Almanya'daki örgücü kalfalarının *loncalar ve kiliseler etrafında örgütlendiğini*" belirterek Francis ve Sparkes'ı desteklemektedir.

"Orta Çağ Avrupa'sının en eski örme örnekleri bir Kastilya⁶ Prensi ve Prensisi'nin 13. yüzyıl mezarlarında bulunan örülmüş iki ince yastıktır" (Badger, 2005:11). Johnson'da İspanya'da 13. yüzyıldan kalma mezarlarda örme yastıklar bulunduğunu, dini kalıntıları tutmak için cüzdanlar, dini törenler sırasında giyilen eldivenler ve örme kemerlerin de bu dönemden bilindiğini, benzer tarihte köylü örgüsünün bir Polonya mezarlığından geri kazanıldığını belirterek, mezarlarda da el örgüsü ürünlere verilen değeri ortaya koymaktadır (2008:8).

Geç Dönem Orta Dönemi'nde Örme (MS 14. yüzyıl- 16. yüzyıl)

14. yüzyıla gelindiğinde artık "bütün piskoposlar eldiven giymiş" hatta sonrasında "seyahat ve diğer durumlar için eldivenler ayırt edilmiştir" (Rutt,1987:56). "Piskoposlar genellikle örgü eldivenler giyerken, rahipler kumaştan veya deriden dikilmiş eldivenler giymişlerdir" (Turnau, 1991:16). Turnau aynı çalışmasında örgü eldivenlerle ilgili şu bilgileri de vermektedir:

Eldivenler yünden, ipekten ve daha az olmakla birlikte keten iplikten örülmüştür. Korunmuş örgü eldivenlerin en eskisi genellikle beyazdır, kırmızı ve mor ise en önemli litürjik renklere göre daha sonra ortaya çıkmıştır (Turnau, 1991:16) (Görsel 9).

---

⁶ İspanya'nın eski bir krallığı olan Kastilya, kuzeybatı İspanya'daki Eski Kastilya ile ülkenin merkezindeki Yeni Kastilya'nın iki bölgesinden oluşmaktadır (Badger, 2005:11).

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Görsel 9. İspanya (muhtemelen),1500-1599 yıllarında yapılmış, ipek, el örgüsü ve düğümlü, çorap dikisinde gümüş ile sarılmış, Müze No: 876&A-1897 (Url 7)

Au, el örgüsünün Avrupa üzerinden “14. yüzyılda İtalya’ya ulaştığını” (2011:37) söylemektedir. Bu bilgiyi Spencer “şişle el örgüsü Kuzey İtalya’da 1350 yılında dini resimlerde ilk kez kaydedilmiştir” (2001:7) şeklinde ifade ederek desteklemektedir. Spencer’ın ifadesini de Rutt “14. yüzyıl boyunca hem sanat hem de edebiyat Mesih’in hayatındaki insani ve duygusal unsurlarla giderek daha fazla ilgilenmeye başlamıştır” (1987:44) diyerek ikonografik dokümanlara işaret etmektedir. Turnau, ilk tartışılmaz ikonografik temsillerin 14. yüzyıla kadar uzandığını ve “14. yüzyılın ilk yarısına ait ikonografik belgelerin el örgüsünün ikiden fazla iğne ile yapıldığına dair kanıtlar gösterdiğini” (1991:20) belirtmektedir. Avrupa resminde Bakire Meryem’i örgü örerken gösteren pek çok tablo örgünün tarihini 14. yüzyıla kadar uzandığını kanıtlar niteliktedir” (Sissons, 2018:11).

Rutt, “A History of Hand Knitting” adlı kitabında yer alan “Knitting Madonnas” adlı başlıkta Meryem Ana’nın el örgüsü yaptığını gösteren tabloları açıklamaktadır (1987:44). *Bunlardan birincisi* “14. yüzyılın ikinci çeyreğinde Sienna’da (İsviçre’de Riggisberg’de Abegg-Stiftung Bern) İtalyan Ressam Ambrogio Lorenzo’nun atölyesinde resmedilmiş Meryem Ana (Görsel 10) bir çocuk cübbesi örerken gösterilmektedir (Turnau, 1991:20). “Şimdi Bern’deki Abegg Koleksiyonu’nda bulunan örgü ören Meryem Ana muhtemelen Ambrogio’nun yaşamının en sonunda resmedilmiştir” (Rutt, 1987:44). Tabloda renkli iplik yumaklarının yanı sıra dört adet iğne fark edilmektedir (Turnau, 1991:20).

Görsel 10. Kutsal Aile, Meryem Ana iki şiş ile örgü örmektedir (Url 5)

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İkincisi (Görsel 11) “Milano'daki Poldi Pezzoli Müzesi'ndedir. Bu tablo yine İtalyan kökenli ressam Vitale degli Equi'nin eseridir ve 14. yüzyılın ikinci çeyreğine, muhtemelen Lorenzetti tablosundan biraz daha eskiye dayanmaktadır” (Rutt, 1987:44).

Görsel 11. Meryem Ana iki veya üç renkle örgü örmektedir (Url 5)

Üçüncüsü, “aynı dönemin bir başka Kuzeyli İtalyan ressamı olan Tommaso da Modena (1325-?1375), muhtemelen 1345-1355 yılları arasında Bologna'da ve şimdi de Bologna'daki Pinacoteca Nazionale Müzesi'nde bulunan, boyanmış, örgü ören Madonna'dır” (Rutt, 1987:48) (Görsel 12 ve Görsel 13).

Görsel 12 (solda). Meryem Ana örgü örmektedir (Url 6)

Görsel 13 (sağda). Altar panosu yaklaşık 1345'te boyanmıştır, Meryem Ana'nın yuvarlak örgüsüne dikkat edilmelidir. Pinoteca Nazionale di Bologna (The National Art Gallery of Bologna), Bologna, Italy (Høxbro, 2019:42).

En çok bilinen Meryem Ana portresi ise “Maitre Bertram'ın Meryem'in İsa'ya dikişsiz giysi ördüğü tablosudur” (Spencer, 2001:7). Bu tablonun ne zaman yapıldığına dair kaynaklar farklı tarihler vermektedir. Dölen, “Almanya'daki Buxtehuder Kilisesi'nin mihrabı için 1405'de” (1996:333) yapıldığını yazarken, Spencer bu tabloyu “1400 yılının hemen öncesine” tarihlendirmektedir. Spencer

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

aynı çalışmasında bu tabloyla ilgili (Görsel 14) “ne yazık ki İsa'nın giysisinin Saint Cuthbert'in cübbelerine benzer şekilde ‘sprang’⁷ ya da örgü tekniğiyle yapılmış olması daha olasıdır” (2001:7) şeklinde bir açıklama da yapmıştır.

Görsel 14. Meryem Ana açıkça yuvarlak örgü örmektedir (Url 5)

Johnson, yukarıda verilen *dört tablo* ile ilgili 14. yüzyıldan hayatta kalan dört resmin Meryem Ana’yı örgü örerken gösterdiğini ve dolayısıyla örme zanaatının kadınlar için tanıdık bir etkinlik olduğu açıklamasını yapmaktadır (2008:8). Dölen ise bu tabloları “14.yüzyıldan itibaren örgü işi giyim eşyalarının yaygın şekilde üretildiğine yönelik bir kanıt” (1996:333) olarak değerlendirmektedir.

“En eski çift şiş örgü örneği, İslam hâkimiyeti döneminde, yaklaşık 1100 – 1300 yıllarında Kuzey Afrika’da yapılmıştır. Mavi ve beyaz soyut tasarım, İslami seramiklerde bulunan renk kombinasyonlarını ve desenleri yansıtmaktadır. Çorabın şekillendirilmesi büyük olasılıkla örgü sırasında şişlerin boyutu değiştirilerek elde edilmiştir” (Url 1) (Görsel 15).

⁷ *Sprang*, doğal bir esneklige sahip kumaş oluşturma'nın eski bir yöntemidir. Görünüşü ağa benzemektedir ancak ağdan farklı olarak tamamen çözgü ipliklerinden yapılmaktadır. Arkeolojik bulgular sprangın örgüden önce geldiğini göstermektedir, iki iğne işi formu gözle görülür bir benzerlik taşımaktadır ve benzer işlemlere sahiptir ancak farklı üretim teknikleri gerektirmektedir. Sprang örnekleri, Bronz Çağı'ndan itibaren ortaya çıkarılmış olsa da arkeolojik buluntuların Avrupa’da ilgi uyandırdığı 19. yüzyılın sonlarına kadar sprang yazılı kayıtlarda tam bir şekilde belgelenememiştir. Antik örneklerin keşifleri daha yeni parçaların yeniden incelenmesine neden olana kadar, müze örnekleri örgü veya dantel olarak yanlış tespit edilmiştir. Daha sonrasında ise pek çok kıtada çeşitli kültürlerde ve geleneklerde sprangın türleri tanımlanmıştır. Bir halk sanatı olarak pratiği 20. yüzyılda azalmış olup sprang geleneği çoğu yerde ortadan kalkmıştır. Örgü, büyük ölçüde sprangın yerini almıştır (Url 7).

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Görsel 15 (solda ve sağda). Çorap, 1100 - 1300, Mısır, Victoria ve Albert Müzesi, Londra (Url 1)

Örme zanaatının ve dolayısıyla el örgüsünün en çok yayılım ve gelişim gösterdiği ülkenin İngiltere olduğu söylenebilir. Buckland, İngiltere’de ilk referansların el örgüsü *şapkalar ve çoraplar* olarak ortaya çıktığını belirtmekte (1979:2) ve bu iki ürünün İngiltere’nin önemli yerli sanayi dalları olduğuna dikkati çekmektedir (Url 13).

15. yüzyıla gelindiğinde el örgüsü *eldivenler ve başlıklar* kullanılmış, örme çoraplar en iyi terziler tarafından ince kumaşlardan dikilerek kumaş tozluklarının yerini almaya başlamıştır (Turnau, 1991:21). Johnson, *ilk çorapların* bir parça kumaşın (dokuma kumaş) bacak formunda kesilmesi ve bir uzun çorap oluşturmak için kenarlarıyla birlikte dikilmesiyle yapıldığını belirtmektedir (2008:9). Bu yüzyılda İngiltere’de örmenin tanıtılmasından önce tüm çoraplar keten veya yün dokuma kumaşlardan yapılmıştır (Görsel 16, 17 ve 18).

Görsel 16 (solda), Görsel 17 (ortada) ve Görsel 18 (sağda). Ketenenden yapılmış, esnemeyi sağlamak için çapraz olarak (dokumaya çapraz olarak) kesilmiş çorap örnekleri (Url 10)

Rutt, örme tekniği ile ilk çorapların ne zaman örüldüğünü söylemenin zor olduğunu ifade etmekte (1987:61), Spencer da kaba yünlü çorapların 1600’den önce giyilmiş olabileceğine (2001:7) dikkat çekmektedir. Bu aşamada Spencer’ın belirttiği

tarih, çorap çerçevesinin icadı ile ilişkilendirilebilir. William Lee'nin icat ettiği örme tezgâhı ilk başlarda kaba yünlü çorapların üretmesine imkân vermiştir. Rapley, William Lee'nin 1589 yılında icat ettiği örgü çerçevesinin ilk ürününün çorap olduğunu belirtmekte ve çorabın 19. yüzyılın sonlarına kadar, yani 250 yıl boyunca el çerçevesi için ana üretim ürünü olarak kaldığını vurgulamaktadır (1975:18).

Atay, el örgüsü çorapların "birbirlerine benzediklerini" (1997:35), Spencer da dokuma kumaşlar kadar ince olmadıklarını (2001:7) belirtmektedir. Çorapların birbirlerine benzemeleri "yakın zamana kadar evlerde üretilmesine" (Url 9) ve aynı coğrafyada yaşayan insanların birbirleriyle etkileşimlerine bağlanabilir. Yün lifinin elde veya çukrukla eğrilmesi, fiziksel özellikleri ince ürünlerin üretilmesini engellediği düşünülebilir. Ancak Au, olumsuz özelliklerine rağmen örme çorapların pazar başarısına sahip olduğunu ve bunun yünün fiziksel özellikleriyle ilgili olduğunu düşünmektedir. Yazara göre "örülmüş yünün kalıtsal özellikleri olan esneme, sıcaklık, yumuşaklık ve uyumluluk özellikleri" [insanlar tarafından] beğenilmiştir (2011:37).

16. yüzyıla gelindiğinde "ipek lifi Batı'ya ulaşınca el örgüsünde yün yerine ipek iplikler kullanılmaya" başlanmış (Atay, 1997:35), "VIII. Henry (1509-1547) ince, pahalı örme ipek çoraplar giyen ilk İngiliz hükümdarı" olmuştur (Spencer, 2001:7). "VIII. Henry döneminden itibaren İspanya'dan ithal edilen ince örme ipek çoraplar saray modasının bir parçası" haline gelmiştir (Johnson, 2008:9). Saray modası ve din görevlileri için üretilen ince ipek çorapları Atay ile Francis ve Sparkes şöyle anlatmaktadırlar:

Bu çoraplar parlak renklerde ve yuvarlak olarak son derece ince tel iğnelerle örülmüş ve genellikle altın ve/veya gümüş ipliklerle zengin bir şekilde işlendi. Bu eşyalar pahalı olmasına rağmen çok beğenildi ve bir beyefendinin gardırobunun en önemli parçası oldu (Francis ve Sparkes, 2011:56). Özellikle saray mensupları, din görevlileri gibi saygıdeğer kişilerin giyeceklerine ipekten örülmüş pelerinler, mantolar, atkılar eklendi. Değişik dokular elde edebilmek için yeni desenler yaratıldı. Aralarına altın, gümüş ipler ilave edildi. Zengin ve zarif çalışmalara gidildi (Atay, 1997:35).

VIII. Henry'den sonra "1561 yılında Kraliçe Elizabeth'te [ipek çoraplardan] giyinmiş, esneklik ve incelik özelliklerinden o kadar etkilenmiştir ki bir daha asla kesilmiş ve dikilmiş dokuma çorap giymemiştir" (Spencer, 2001:7). Rivayete göre Kraliçe Elizabeth'in kendisine ait "ipek kadınları" dahi vardır (Url 9). El örgüsüne olan talep I. Elizabeth döneminde "el örgüsü çorapların nasıl yapıldığı bilgisinin İngiltere'nin her tarafına yayılmasını" sağlamıştır (Johnson, 2008:9). 17. yüzyılın başlarında *örme çoraplarda* en popüler form hortum şeklindedir ve Görsel 16 ve 17'de gösterilen kesim formlarının kullanılmasına devam edilmiştir" (Url 10).

Çorap üretimi yanında İngiltere'nin ev sahipliği yaptığı bir diğer ürün örme başlıklardır. Buckland, İngiltere'de örgü şapkacıların "Coventry'de 13. yüzyılda ortaya çıktığını belirtmektedir (1979:2). "14. yüzyılın başlarında, Archenfield olarak bilinen Monmouth'un hemen kuzeyindeki bölge, şapka veya başlıklara adını

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

vermiştir” (Url 11). Turnau ise “1310-1311'de adı geçen London Cappers'ın “örme yerine keçe başlıklar” (1991:21) ürettiğini belirtmektedir (Görsel 19). Turnau'nun aksine Buckland (1979:2) “1369'da pahalı astarlı özellikle kırmızı olmak üzere çeşitli renklerde şapkalar kullanıldığını” ifade etmektedir. Aynı çalışmasında Buckland, Buxtehude'nin mihrabında dört iğneyle yuvarlak örme yapan 'Örgü Ören Madonna'dan' da (Görsel 14) örgünün 14. yüzyılın sonlarında kıtada bilinen ve kullanılan bir yöntem olduğuna dikkati çekmektedir. Au da örme ürün üretimlerinin “ancak 15. yüzyılda İngiltere'ye” (2011:37) ulaştığını belirterek Buckland'ı desteklemektedir.

Görsel 19 (solda ve sağda). Kalın kırmızimsı kahverengi yünden, üst üste binen iki siperli, keçeli bere (Url 17)

Monmouth, “Ryeland koyunlarından üretilen yünün yüksek kalitesi, keçe üretimi için ideal olması ve yüksek kalitesiyle” tanınmış, bu tanınmışlık Monmouth ve çevresinde el örgüsü ile şapka imalatı endüstrisinin (...) 15. yüzyılda sağlam bir şekilde kurulmasını sağlamıştır (Url 11). *Monmouth başlığı* “15. ve 18. yüzyıllar arasında moda olan ve Güney Doğu Galler'deki Monmouth kasabasıyla ilişkilendirilen bir *yün başlıktır*” (Url 11) (Görsel 20 ve Görsel 201). Bu başlıklar genellikle -günümüzde de hala örme bereler için kullanılan yöntemle- tek parça halinde yuvarlak olarak yapılmıştır (Url 1). Monmouth başlıkları dönemin askerlerinin, denizcilerinin ve işçilerinin temel ekipmanı olmuş, ihraç edilmiş ve o kadar tanındık ve yaygın olarak kullanılmıştır ki değeri bilinmemiştir (Url 11).

Görsel 20 (solda) ve Görsel 21 (sağda). Monmouth başlıkları (Buckland,1979:5)

Monmouth başlıkları zamanla *profesyonel loncalar tarafından* üretilmeye başlanmıştır (Url 13). Buckland, şapkacıların veya örgücülerin çoğunlukla erkek

olduğunu ve “Dokumacılar Loncası’na” bağlı çalıştıklarını ve bir *Usta Zanaatkârlar Konseyi* tarafından yönetiliyor olma ihtimalinin olduğunu ifade etmiştir. Ancak aynı çalışmasında Buckland “Monmouth'ta 15. yüzyıla ait herhangi bir organizasyon olduğuna dair bir teyit” (1979:2) olmadığını da belirtmiştir. Turnau da Britanya Adaları ve özellikle Güney İngiltere’de yoğun ve kapsamlı bir biçimde el örgüsü üretimi yapıldığını belirtse de Güney İngiltere’de her zaman zayıf bir lonca örgütlenmesi sorunu (1991:25) olduğunu belirterek Buckland’ı desteklemiştir.

Buckland, bugün de halen aktif olan Cappers’ Kuruluşu’nun 1424 yılında iyi organize olmuş bir şekilde örgütlendiğini ve kurallarının 1496 yılında Leet Kitabı’na girdiğini belirtmektedir. Hatta Buckland, 1449 yılında Monmouth kasabasında şapka yapanların da var olduğunu belirtmiştir (1979:2). Buna karşın Turnau “1461 tarihli bir Belleslettres'te (ebedi eserde) İngiltere'de *örme eşyaların zayıf yayılımından* bahsedildiğini” (1991:21) ifade etmiştir. Turnau’nun bu ifadesine Buckland, 1465'te Ripon’lu Marjoria Claton’un bir ‘şapka örgücüsü’ (Cappeknytter) olarak bilindiğini, 1478'de Nottingham’lı kız kardeşler Joan ve Isabella Capper’ın ‘şapka örgücülere’ (Capperknytters) olarak ticaret yapmak için bir keten kumaş başvurusunda bulduklarını ve Alcester Kasabası’ndaki örgücülerin şapkalar yaptığını (1979:2) belirterek Turnau ile aynı fikirde olmadığını ortaya koymuştur.

İngiliz Parlamentosu ise başlıklara olan talep karşısında örme başlıkların fiyatlarını kontrol etmek için (Spencer, 2001:7) 1488 tarihli Cappers Yasası’nı kabul ederek başlıkların fiyatlarını sabitlemiş ve üreticilerin aşırı kar elde etmesini önlemiştir (Johnson, 2008:8). Bu yasa, başlıkların modasının geçmemesinden ötürü insanların ithal başlıkları tercih etmesinden dolayı kabul edilmiştir. İthal şapkaların yerli üretimi sıkıntıya sokmasından dolayı para cezası uygulanarak insanların ithal şapka kullanmalarının önüne geçilmiş (Url 11), böylece “İngiltere'de şapka üretiminin sürdürülmesine yardımcı olunmuş ve [şapka] üretenlerin geçim kaynakları korunmuştur” (Url 1). Capper Yasası’nın yanı sıra Turnau (1991:21) Kral VII. Henry’in İngiliz vatandaşlarının şapka (veya başlık) kullanımlarıyla ilgili bir düzenleme yaptığını belirtmekte ve “1488 yılında bayram günlerinde, örme şapkaların kullanımına ilişkin yasal düzenlemeler” yaptığını vurgulamaktadır.

Keçe yüzeyli örgü şapkalar İngiltere'deki 16. yüzyıl şapkalarının tipik bir örneği olmuştur (Url 13). 1571'de I. Elizabeth'in saltanatı sırasında bir başka Parlamento Yasası’yla (Url 11) kabul edilen Giyim Tüzüğü özellikle altı yaşından büyük tüm İngiliz vatandaşlarının, soylular hariç Şabat ve Kutsal Günlerde İngiltere'de üretilen yünden şapkalar giymek zorunda olduklarını (Url 13) belirtmiş ancak yasa 1597'de uygulanamaz olarak yürürlükten kaldırılmıştır (Url 11). Bu yasa (Giyim Tüzüğü veya Cappers Yasası) vatandaşların örgü şapka kullanımlarını şöyle tarif etmektedir:

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1571 tarihli Cappers⁸ Yasası İngiltere'de pazar günleri ve tatil günlerinde (seyahat hariç), altı yaşın üzerindeki herkesin ("Hizmetçiler, Kadınlar, Asil Kadınlar, Asil Kişiler ve her Lord, Şövalye ve Centilmen'in 20m² alan hariç") [örgü şapka] giymesi gerektiğini belirtmiştir. Bu Krallık bünyesinde yapılmış, İngiltere'de kalınlaştırılmış ve üretilmiş, yünden örülmüş bir şapka, sadece Cappers Ticaretinin bir kısmı tarafından üretilmiş ve tamamlanmış olup [örgü şapka] giymediğiniz her gün için üç şili, dört peni ceza" [ödenmesi] gerektiğini belirtilmiştir (Url 1).

Bir şapkanın boyutu, genç bir erkeğe (veya kadına) ait olabileceğini göstermektedir (Url 1). "Keçeli başlıklar sıcak tutacak ve su geçirmez şekilde tasarlanmış" (Url 8), "yüne [yakın bir iplikten] örülmüştür" (Url 1). Örme başlıklar yoğun şekilde keçeleştirilerek yüzey dokuları kadifeye benzetilmiş, yünün boyayı kolay emme özelliği başlıklarda *kırmızı ve siyah renklerin* (muhtemelen kök boyayla boyanmıştır) moda renkleri olarak kullanılmasını sağlamıştır (Url 8) (Görsel 22 ve Görsel 23). Başlıkların bazıları boynu korumuş, bazıları kulakları örten kapaklar şeklinde tasarlanmıştır (Url 8).

Görsel 22 (solda). Bir erkek veya kadın için yün şapka, yuvarlak olarak düz ilmekle, elde örülmüştür (Url 18)

Görsel 23 (ortada ve sağda). Örgü başlık muhtemelen keçe yüzeylidir, Londra'da yaklaşık olarak 1500-1550 yıllarında yapılmıştır (Url 13)

Bir 19. yüzyıl ansiklopedisi Monmouth şapkalarının bir zamanlar "İngiltere ve Galler nüfusunun büyük bir kısmı tarafından giyildiğini" belirtmektedir (Url 11). "Victorian and Albert Müzesi 20. yüzyılın başlarında "Londra Şehri'ndeki Worship Caddesi'ndeki bir evde yapılan inşaat çalışmaları sonrasında keşfedilen" (Url 1) (Görsel 24 ve Görsel 245) "çoğu son derece şık görüntüye sahip çok sayıda 16. yüzyıldan kalma örgü başlıklara" ev sahipliği yapmaktadır (Url 8). Buluntuların konumu şapkaların örüldüğü gerçeğiyle birleştirildiğinde (Url 1) bu şapkaların toplumun üst katmanlarına değil orta sınıflara yönelik olduklarını göstermektedir (Url 8). Çoğu, daha pahalı ipek türlerini taklit etmek için kurdelelerle süslenmiştir (Url 1). Zengin Londralılar, Avrupa modasındaki ipekli kadife başlıkları ya da boneleri devekuşu tüyü, kordonlar (mücevherli iğneler) ve broşlarla süsleyerek takmışlardır (Url 8).

⁸ Şapka yapıp satan kişi anlamına gelmektedir.

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Görsel 24 (solda) ve Görsel 25 (sağda). Londra şehrinde Worship caddesindeki kazıda bulunan örgü başlık, yün iplikten bir erkek veya kadın için şapka, yuvarlak olarak elde örülmüştür (Url 12)

Turnau'ya göre *Batı Avrupa'da bulunan ülkelerde* ise loncalık faaliyetleri görülmesine rağmen geç Orta Çağ boyunca lonca örgütlerinde örmenin her bir üretim dalı söz konusu değildir ve el örgüsü erkekler ve loncalar dışında kadınlar tarafından kendi kullanımları için uygulanmış, rahibeler de büyük olasılıkla litürjik eldivenler üretmiştir. Yazara göre "lonca üretimi yalnızca artan pazar talebini karşılamak amacıyla yapılmıştır (1991:21). Badger da "Orta Çağ'da örme kumaşların ve giysilerin Avrupa çapında faaliyet gösteren 'örgü loncaları' tarafından üretildiğini hatta yüksek sosyetenin her üyesinin bazı değerli örme giysilere sahibi olmasının yanında karmaşık ve benzersiz giysileri yaratmak için kendi kişisel örgü ustalarına sahip olduklarını" (2005:11) belirtmiştir. Høxbro (2019) da soyluların bu ustalardan örme ürünler sipariş ettiğini yazarak Turnau'yu loncanın pazar talebi karşısındaki durumu açısından desteklemiştir. Francis ve Sparkes, oluşan talebe bağlı olarak el örgüsünün Orta Çağ Avrupa'sındaki olumlu yansımalarını şöyle açıklamaktadırlar:

Çorap, bere, tayt ve eldiven gibi el örgüsü giysilerin rahatlığı ve kolaylığı, sonunda el örgüsünün Orta Çağ Avrupa'sında önemli bir endüstri haline gelmesinin yolunu açmıştır. Bu yaygın ürünlerin imalatı üretici ve kullanıcı için pek çok avantaja dönüşmüş bunlardan en önemlisi örme kumaşın esneme niteliklerinin hem uyum kolaylığı hem de tek bedenli bir yaklaşıma izin vermesi olmuştur. Ayrıca üretim, basit ve son derece taşınabilir ekipmanlar içermemiş ve karmaşık bitirme teknikleri söz konusu olmamıştır. Kullanışlı giysiler dışındaki örme tekstillerin çağdaş kanıtı muhtemelen yatak örtüleri olan 'örme halılar' ve dinsel 'süslü örme yastıklar'dır (2011:55).

Turnau, İngiltere'nin yanı sıra Güney Hollanda-Doornik'te (Tournai) 1429'da bir örgücüler loncasının ortaya çıktığını belirtmekte (1991:21) ve Hollanda'nın Güney ve Kuzey kesiminde el örgüsünün durumu ile ilgili şu bilgileri sunmaktadır:

El örgüsü özellikle *Güney Hollanda'da* iyi gelişmiştir. Fransa'nın etkisi nedeniyle 1429'da bir örgücüler loncasının zaten var olduğu Tournai Bölgesi bu üretim dalına geri dönmüştür. Yaklaşık olarak 1680'de [Güney Hollanda] da çorap ve halı (les bas de la moquette) üreten 2000 kadar ustanın var olduğu listelenmiştir. Bu ürünlerin bazıları İspanya'ya ihracat için tasarlanmıştır. Unutulmamalıdır ki Hollanda'nın bu kısmı

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

(Güney tarafı) 1667-1708 yılları arasında Fransa'ya aittir ve o zaman örgü makinesi orada tanıtılmıştır. 1680 civarındaki üretim kapsamına ilişkin verilerin sadece el yapımı değil aynı zamanda makine yapımı örgü giyim için de geçerli olması mümkündür (Turnau, 1991:34).

Kuzey Hollanda'da da el örgüsü vardır. Korunmuş kalıntılar örneğin Hermitage'da 17. yüzyılın sonundan kalma örme şapkalar, Londra'daki Victoria ve Albert Müzesi'ndeki etek, Lahey'deki Kostüm Müzesi'ndeki örme giysiler, eldivenler ve çoraplar ile Amsterdam'daki Kraliyet Müzesi, el örgüsünün yüksek standardına tanıklık etmektedirler. Sadece birkaç araştırma el örgüsüne kısa atıflarla makine örgüsünün gelişimini tartışmaktadır, köylerde çobanlar ve ev işleriyle meşgul olan kadınlar arasında el örgüsünün gelişiminin sağlam kanıtı olan farklı örgü çubukları tanıtılmaktadır (Turnau, 1991:34).

“Hollanda'da ters ilmek ile kumaş üzerinde natüralist desenler çalışılmış ve birçok Hollandalı örgücü Danimarkalı kadınlara Hollanda becerilerini öğretmek için Danimarka'ya gitmiştir” (Basic of Textiles, 2021: 261). “1475-1524 yılları arasında Almanya'nın Frankfurt kentinde örgücülerden "Haubenstricker" olarak söz edilmiş ve 1484'de “Örgücü Hans” adlı bir erkeğin adına” rastlanılmıştır (Dölen, 1996:333). Başka bir kaynak da “Orta Çağ'ın sonlarına doğru Paris ve Floransa'da örgü loncalarının kurulmaya başladığını” belirtmiştir (Basic of Textiles, 2021: 261).

Badger, Kuzey Avrupa ülkesi olan Danimarka'ya el örgüsünün ulaşması ise “Kral'a bir çift güzel çorabın hediye edilmesiyle” gerçekleşmiştir Badger'a göre Kral o kadar etkilenmiştir ki Hollanda'daki örgücülerini Danimarkalı kadınlara örgü örmeyi öğretmeleri için davet etmiştir. Aynı çalışmasında Badger sadece mahkeme üyelerinin örülmüş ipek çorap giymelerine izin verildiğini de söylemektedir. Bu durumun ise diğer Danimarkalılar tarafından protesto edildiğini, sonrasında toplumdaki katmanlaşmaya uygun şekilde orta sınıflar için sadece daha basit pamuklu türü, köylüler için yalnızca kaba iplikten yapılmış düşük kaliteli çorapların giyilmesine izin verilmesi (2005:12) şeklinde düzenlendiğini de belirtmiştir.

Sonuç

İki şiş ve belirli uzunluktaki iplik kullanılarak oluşturulan ilmekler sayesinde örme tekstil yüzeyi oluşturulmaktadır. Malzemelerin bir araya getirilmesi ve uygulanması noktasında oldukça kolay ve elverişli olan el örgüsünün geçmişten günümüze kadar süren ve devam eden yolculuğu oldukça girifttir. Arap göçebelerinin Mısır'a zanaat için gitmeleri el örgüsünün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Moors İmparatorluğu'nun İspanya'yı fethetmesiyle el örgüsü Mısır topraklarından Avrupa kıtasına taşınmış ve buradan dünyanın geri kalanına açılmıştır. Anlaşılmaktadır ki dünyada yaşanan zorunlu yer değişiklikleri, insanların yeni topraklarda ve bölgenin yerel insanlarıyla zanaatlarını de paylaşmalarının önünü açan bir alışverişe dönüşmüştür. Böylece el örgüsü tekniği,

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

doğduğu düşünölen coğrafyanın çok uzağında yeni yerlerde, farklı malzemelerle ve ürünler üzerinde denenerek kendini yenilemiş ve geliőtirmiőtir.

Zanaatın dünyanın farklı yerlerde uygulanması temel ilmek yapılarının farklı ölkelerde ve dillerde farklı kelimelerle karşılık bulmasına da yol açmıştır. Bu durum ise yabancı kaynaklardan literatüre katkı sağlanması sürecinde zorluklara neden olmaktadır. Bu aşamada alan terminolojisine hâkim olmak, yabancı kaynaklardaki bilgilerin Türkçe literatüre aktarımının doğru şekilde yapılmasını önemli hale getirmektedir.

El örgüsü dünyaya yayılım gösterdiği Orta ağ Dönemi'nde ciddi gelişme ve ilerleme kaydetmiştir. *Erken Orta ağ döneminde*, deri ve dokuma kumaşlardan üretilen eldivenler bu dönemde el örgüsüyle üreilmeye başlanmıştır. Bu değişimdeki en etkili nedenin el örgüsünde kullanılan şiş sayısının artış göstermesidir. Şiş kullanım sayısındaki artış, üretimleri karmaşık gibi görünün pek çok ürünün de üretimini kolaylaőtırmıştır. Bu dönemin gösterge ürünü olduğu düşünölen ve dini törenlerde din adamları tarafından giyilen eldivenler, bu gelişmeyle birlikte biçimsel form kazanmış, yün lifinin özellikleriyle birlikte esneklik, yumuşaklık kazanarak el ve parmak yapısıyla bütünleşmiştir. Şiş sayısındaki artış aynı zamanda günümüz örme endüstrisinin de bir kolu olan yuvarlak örmenin de temelini oluőturmıştır.

Yüksek Orta ağ döneminde el örgüsüyle eldiven üretiminin yanı sıra farklı ürünlerde kullanımı denenmiş, çeşitli yastıklar, cüzdan veya keseler ile örme kemer yapılmıştır. Özellikle manastırlarda yoğun şekilde uygulanan el örgüsü halka taşınarak yaygınlık kazanmış, el sanatına dönüşmüştür. Bu dönüşüm özellikle erkekler tarafından uygulanan bir zanaat haline gelerek el örgüsünün doğru teknik ile uygun araç ve malzemelerle birlikte uygulanması noktasında lonca teşkilatının da temellerini atmıştır. El örgüsü eldivenlerin yanında halkın ileri gelenleri tarafından kullanılan el örgüsü ürünler aynı zamanda ayrıcalıklı bir sınıfı da temsil etmiştir.

Geç Orta ağ dönemini el örgüsünün ürün ve uygulanabilirliği noktasında en çok gelişim gösterdiği dönemdir. Günümüze ulaşan el örgüsü ürünlerin büyük bir çoğunluğu bu döneme ait olduğu görölmüőtür. El örgüsünün toplumun pek çok kesimi tarafından uygulanmaya başlaması, temeli Yüksek Orta ağ döneminde oluşturulan lonca örgütüyle birlikte hız kazanmış, el örgüsü ürünler loncaların kontrolünde üreilmeye başlanmıştır. Bu durum el örgüsü ürünlere olan talebi, isteği ve beklentiyi ortaya koymaktadır. Bu dönemde el örgüsüyle üretilen eldivenlerde yün, ipek ve kısmen de olsa keten iplik kullanılmış ve eldivenler sonrasında gümüş iplikler kullanılarak, çeşitli nakış teknikleriyle süslenmiştir.

Bu dönemde el örgüsünün yaygın bir uğraşı olduğunu gözler önüne seren diğer bir unsur ikonografik resimlerdir. Özellikle Meryem Ana'nın el örgüsü

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

yaparken resmedilmesi, bu tekniğin kadınlar arasında da yaygın bir uğraşı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu dönemde eldiven ve diğer ürünlerin yanı sıra şapkalar ve çoraplar da zanaatın gelişmişliğini ortaya koyan el örgüsü ürünlerdir. Dokuma kumaşların bacak formunda kesilmesiyle üretilen çoraplar bu dönemde yün lifinin esneklik, yumuşaklık ve sıcak tutma gibi özellikleriyle birleşerek dokuma kumaşların yerini almıştır. Başlıklarda ise özellikle şiş sayısındaki artış, ürünün tüp formunda üretilmesine olanak vererek, kullanım sırasında dayanıklılığını arttırmıştır.

İmkânsızlıkların dönemi Orta Çağ'da insanlar hayal güçlerini zorlayarak belki de en ucuz ve en kolay giysi üretme tekniğini keşfetmişler ve tekniğe yenilikler ilave ederek bir üst seviyeye taşımışlardır. Bu çaba ise el örgüsünde farklı tasarım özellikleri taşıyan ürünlerin üretilmesinin yanında insanların tasarım odaklı düşünme sürecine yönlendirmiştir. Tasarım sürecinin özünde var olan deneme-yanılma aşaması aslında tekstilin bir dalı olan örmede varlığını ortaya koymuştur. Yaşadıkları dönemin tüm yoksunluklarına rağmen insanlar, el örgüsünü teknik anlamda daha ileriye taşımışlar, ev tipi ve lonca odaklı üretimden günümüzün talep gören sektörünü oluşturmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Au, K. F. (2011). *Advances in knitting technology (PDF)*. (First edition). England: Woodhead Publishing Limited.
- Atay, A. (1997). *Örücülük (İkinci Basılış)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Badger, R. (2005). *Knitting*. M Q P.
- Basic of Textiles* (2021). Directorate of Distance Education, Swami Vivekanand Subharti University, Published by: Publishers Grid.
- [https://www.subhartidde.com/slms/BFA\(F\)%20202%20CC%205%20Basic%20of%20Textile%20new.pdf](https://www.subhartidde.com/slms/BFA(F)%20202%20CC%205%20Basic%20of%20Textile%20new.pdf) adresinden alınmıştır (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Buckland, K. (1979). The monmouth cap. *Costume*, Volume:13, pp.1-16.
- Chamberlain, John and Quilter, James Henry (1919). *Knitted fabrics*. Pitman's Common Commodities and Industries, London.
- Cooke, W. D. ve Tavman-Yılmaz, M. B. (1999). Hand knitting, frame knitting and rotary frame knitting in the 17th, 18th and 19th centuries: A question of identification, *Textile History*, 30:2, 199-206.
- Dölen, E. (1992). *Tekstil tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları No:92/1, Yayın No:6.
- Ediger, Volkan Ş., Devlen, B., Bingöl McDonald, D. (2012). Levant'ta büyük oyun: doğu akdeniz'in enerji jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 9, Sayı:33, s. 73-92.

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

- Francis, N. ve Sparkes, B. (2011). Knitted textile design. (ed. A. Briggs-Goode and K. Townsend), *Textile Design Principles, Advances and Applications*, USA: Woodhead Publishing Limited.
- Gibson-Roberts, Priscilla A. ve Robson, D. (2004). *Knitting in the old ways design & techniques from ethnic sweaters*. Colorado: Nomad Press Fort Collins.
- Gürcüm, Banu H. ve Arslan, A. (2021). Örmenin izlerini tarihte aramak: nalbinding. *İdil*, Sayı:87, s. 1573-1591.
- Haffeden, V. ve Patmore, F. (2019). *The knitting book*. United States: DK Publishing.
- Høxbro, V. (2019). *Traditional danish sweaters*. Trafalgar Square Books.
- Hope, R. (2003). *The ultimate sourcebook of knitting and crochet stitches*. Collins&Brown Limited, London.
- Johnson, H. (2008). *Introduction to knitting technology* (PDF). (First edition).Delhi: Bharat Bhushan Abhishek Publications.
- Lambert, G. Ann (2002). *The taxonomy of sweater structures and their origins*. A thesis submitted to the Graduate Faculty of North Carolina State University In the partial fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Science, Textile Management Technology, Raleigh.
- Musul, G. (2020). Orta çağ tarihi. *Tarih Kritik Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, s.140-146.
- Phillips, M. Walker (2013). *Creative knitting a new art form*. Dover Publications, Inc. Mineola, New York.
- Ramke, K. ve Sandovici, M. Elena (2003). *Knitting school a complete course*. Sterling Publishing Co., Inc. New York.
- Rapley, J. (1975). Handframe knitting: The development of patterning and shaping. *Textile History*, 6:1, 18-51.
- Ray, S. Chandra (2011). *Fundamentals and advances in knitting technology* (PDF). (First edition). England: Woodhead Publishing India Pvt. Ltd.
- Rutt, R. (1987). *A history of hand knitting*. B T Batsford Ltd, London.
- Sissons, J. (2018). *Moda tasarımında triko* (Çev. N. Altınay). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Spencer, David J. (2001). *Knitting technology a comprehensive handbook and practical guide* (PDF). (Third edition). England: Woodhead Publishing Limited and Technomic Publishing Company Inc.
- Turnau, I. (1991). *History of knitting before mass production*. Institute of The History Of Material Culture Polish Academy Of Sciences, Warszawa.
- Turner, S. (2011). *Knitting stitches visual encyclopedia*. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey.
- Wilson, J. (2011). *Fibres, yarns and fabrics: fundamental principles for the textile designer*. (ed. A. Briggs-Goode and K. Townsend), *Textile Design Principles, Advances and Applications*, USA: Woodhead Publishing Limited.

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE ÖRMENİN GELİŞİMİ VE EL ÖRGÜSÜ ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnternet Kaynakları

- Url 1: <https://www.vam.ac.uk/articles/the-history-of-hand-knitting> (Erişim tarihi: 08.01.2022).
- Url 2: <https://collections.dma.org/essay/e76XYNMZ> (Erişim Tarihi: 29.01.2022)
- Url 3: https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_%C3%87a%C4%9Fhttps://collections.dma.org/essay/e76XYNMZ (Erişim Tarihi: 01.11.2022)
- Url 4: <https://www.uludagsozluk.com/k/moors-imparatorlu%C4%9Fu/> (Erişim tarihi: 07.01.2022).
- Url 5: <https://sheepandstitch.com/the-history-of-knitting-pt-2-madonnas-stockings-and-guilds-oh-my/> (Erişim tarihi:10.02.2022).
- Url 6: <https://loopholes.blog/2021/04/early-knitting-tools/> (Erişim tarihi:10.02.2022).
- Url 7: <https://www.definitions.net/definition/sprang> (Erişim tarihi:04.01.2022).
- Url 8: <https://knitlikegranny.com/knitting-history/#Knitting-Guilds> (Erişim tarihi:14.02.2022).
- Url 9: <https://www.burtoncotesprestwoldparishcouncil.org.uk/framework-knitting-in-burton-on.html> (Erişim tarihi:02.03.2021)
- Url 10: <http://collections.vam.ac.uk/item/O78739/pair-of-stockings-unknown/> (Erişim tarihi: 13.03.2020)
- Url 11: https://en.wikipedia.org/wiki/Monmouth_cap (Erişim tarihi: 01.04.2022)
- Url 12: <https://collections.vam.ac.uk/item/O119614/cap-unknown/?carousel-image=2009CE2371> (Erişim tarihi: 30.03.2022)
- Url 13: <http://collections.vam.ac.uk/item/O124669/cap-unknown/> (Erişim tarihi: 23.04.2020)
- Url 14: <http://www.dalescountrysidemuseum.org.uk/love-tokens-sittings-and-song/> (Erişim tarihi: 29.03.2022)
- Url 15: <https://www.kronolojim.com/index.php/2018/10/21/endulus-756-1492-islam-hakimiyetindeki-ispanya/> (Erişim tarihi: 29.03.2022)
- Url 16: <https://i0.wp.com/www.tarihyolu.com/wp-content/uploads/2017/03/emeviler-devleti-emevi-devlet.jpg?ssl=1>(Erişim tarihi: 29.03.2022)
- Url 17: <https://collections.vam.ac.uk/item/O107794/cap-unknown/> (Erişim tarihi: 30.03.2022)
- Url 18: <https://collections.vam.ac.uk/item/O357240/cap-unknown/> (Erişim tarihi: 30.03.2022).
- Url 19: <https://www.akademiktarihtr.com/ortacaggenel/> (Erişim tarihi: 01.11.2022).
- Url 20: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Lit%C3%BCrji> (Erişim tarihi: 09.11.2022).
- Url 21: <https://www.spagettiarn.com/sisler-tiglar> (Erişim tarihi: 09.11.2022).
- Url 22: <https://www.hobipop.com/orgu-sisleri> (Erişim tarihi: 09.11.2022).